

OSONA ONZE SEGLES ENRERA*

per Miquel COLL I ALENTORN

L'ajuntament de la Ciutat i el Patronat d'Estudis Ausonencs m'han distingit i honorat amb l'encàrrec d'adreçar-vos la paraula, com a historiador, en aquest acte commemoratiu dels 1.100 anys de la repoblació d'Osona, i la veritat és que jo hauria hagut de declinar aquesta distinció i aquest honor que, de ple dret, pertocaven a altres eminents figures de la nostra historiografia, filles de les vostres contrades i amb un coneixement de llur història molt més aprofundit i especialitzat que el que jo en una modesta mesura pugui posseir.

Però la insistència amical d'algunes d'aquelles figures, la sincera i pregona estimació que sento per la vostra ciutat i la seva comarca, i el record dels meus grans il·lustres amics i mestres Ramon d'Abadal i Eduard Junyent, que tanta llum van llançar sobre els problemes relacionats amb la commemoració d'avui, em van induir a acceptar l'honrosa comanda i a complir amb ella com a homenatge a Osona i a la memòria d'aquells estimats amics.

És, doncs, amb aquesta intenció que passo, tot seguit, a endinsar-me pels camins de la història. En aquesta tot esdeveniment té els seus antecedents i mai no és convenient de començar a parlar d'un tema d'una manera sobtada i abrupta, com si no estigués articulats en la inevitable concatenació dels fets històrics. Per això espero que no us estranyarà que abans de referir-me al que va passar entre nosaltres onze segles enrera, m'aturi a explicar el que es va esdevenir en dues avinenteses anteriors, i concretament el 798 i el 826-827.

En la primera d'aquestes dates, en una assemblea celebrada a Tolosa, on van comparèixer ambaixadors d'Alfons II d'Astúries-Lleó i un enviat del governador sarraí de Saragossa, fou acordada la restauració de la ciutat d'Osona i la dels castells de Cardona, Casserres i altres, i d'encomanar-ho tot al comte Borrell, sens dubte un home del país. Aquest Borrell devia ésser comte de Cerdanya i Urgell i devia actuar-hi almenys des del 789; ara esdevenia també comte d'Osona i del Berguedà, mentre potser a Girona ja governava Rostany, probablement un franc, a qui l'hi trobem el 801, al Rosselló o a Rasès-Conflent potser hi havia Berà, que aviat serà comte de Barcelona, i a Empúries, si no anava juntament amb el Rosselló, potser ja hi havia el comte Ermenguer, que hi serà, segons els textos històrics, el 813. Per altra banda,

* Text de la conferència pronunciada per l'autor el 24 de novembre del 1979 a la Sala de la Columna de l'Ajuntament de Vic, durant la sessió acadèmica commemorativa dels 1.100 anys de la repoblació d'Osona.

a la Catalunya occidental, Pallars i Ribagorça començaven a tenir alguna personalitat sota el domini del comte de Tolosa Guillem. La línia fronterera amb els sarraïns en aquest temps sembla anar per les Gavarres, el Montnegre, el Montseny, el Congost, els límits meridionals del Lluçanès, el Berguedà, Cardona i el Solsonès fins als encontorns de Coll de Nargó a la vall del Segre; després devia continuar per Gerri, Senterada i Alaó per a enllaçar amb el primitiu Aragó, reduït a la comarca de Jaca.

Així, doncs, la vostra ciutat i la seva rodalia reprenien la seva història arran de llur alliberament dels sarraïns. Potser hauríem d'observar qu el castell de Casserres esmentat per les cròniques franques no és probablement Sant Pere de Casserres prop de Roda, sinó Sant Pau de Casserres prop de Puigreig. Ho fa creure així el fet d'ésser esmentat juntament amb Cardona i la necessitat de fortificar un territori molt exposat als atacs musulmans, mentre la contrada al nord-est de Roda no sembla que hagi de témer res del cantó de Girona, sòlidament en mans cristianes, amb les defenses naturals de les Guillerries i Collsacabra que la protegeixen.

I ara hem de saltar més d'una vintena d'anys i situar-nos al moment que el comte de Barcelona i Girona Berà va ésser acusat de traïció en una assemblea que Lluís el Bondadós havia reunit a Aquisgrà el 820, i va haver d'excusar-se'n amb un combat judicial en el qual va ésser vençut. L'emperador franc, que potser no acabava de creure en la seva culpabilitat, no va voler que el seu adversari el matés i es va limitar a destituir-lo i a desterrar-lo a Roan, on va morir abans del 844, sense ni tan solament fer-lo objecte d'una mesura tan habitual llavors com la confiscació de béns.

El lloc de Berà, que potser era fill de Guillem de Tolosa i d'una mare goda, va ésser ocupat pel franc Rampó que va governar aquests territoris fins el 826, que devia morir.

És molt probable que, al mateix temps que Berà, fos destituït el comte Borrell de Cerdanya-Urgell-Osona-Berguedà, i el seu successor (almenys a Cerdanya-Urgell) va ésser Asnar Galí, un gascò que era comte d'Aragó i havia estat expulsat d'aquest comtat per una revolta promoguda pel seu gendre, Garcia *el Malo*. Un fill de Berà, Guillemon, sembla, per contra, haver conservat els comtats de Rasès i Conflent, al nord del de Cerdanya.

En morir Rampó, Gaucelm, fill de Guillem de Tolosa i comte de Rosselló i Empúries, va aconseguir que els comtats governats per aquell fossin confiats al seu germà Bernat, que després serà conegut amb el nom de Bernat de Septimània. Llavors els dos germans governen des de Salses al Penedès, i això representa el triomf del partit franc més contrari a un cert autogovern indígena, perquè en aquest moment, amb l'única excepció de Guillemon, no hi ha a les nostres contrades cap comte del país. La reacció, però, no es farà esperar.

El noble got Aissó (si no era un sarraí, com algú creu) que, com a partidari de Berà, vivia retingut al palau imperial d'Aquisgrà, va fugir clandestinament i es va refugiar a Osona on va suscitar una revolta amb la cooperació de Guillemon, fill de Berà, probablement, com hem dit, comte de Rasès i Conflent, i potser amb l'ajut de l'antic comte de la regió Borrell, segurament destituït amb Berà sis anys abans. Els revoltats s'apoderen sense resistència del comtat d'Osona que Borrell havia repoblat i organitzat des del 798 i on, per tant, devia tenir influència i simpaties. Només Roda els fa front i és destruïda. Aissó des de les bases osonenques ataca els territoris veïns, especialment la Cerdanya i el Vallès, potser ja amb l'ajut dels sarraïns de les terres de Lleida. Bernat de Septimània resisteix des de les ciutats

fortificades de Barcelona i Girona i demana auxili a Aquisgrà. L'emperador llavors era a Salz vers la fi de l'estiu del 826 i reuneix el seu consell. És acordat d'enviar una missió, presidida per l'abat Elisacar i els comtes Hildebrand i Donat. Davant l'amenaça de la vinguda d'un exèrcit franc darrera aquests emissaris, Aissó demana ajut a Còrdova enviant-hi un germà seu. Llavors Abd ar-Rahman II tramet un exèrcit comandat pel seu parent Ubaid Allah Abú Maruan que arriba a Saragossa el maig del 827. Tot seguit entra a Catalunya i ataca Barcelona durant moltes setmanes, potser dos mesos. No podent prendre-la, va adreçar-se a Girona, davant la qual va presentar-se el 10 d'octubre, segons una nota històrica gironina que constitueix el primer text historiogràfic de la nostra reconquesta:

«Era .DCCC.LXVI., sic venit Marohane ad Ierunda, .IV.º idus hoctubres, anno .XIII.º, inperante Ludowico.»

Davant les notícies de l'arribada a Saragossa de l'exèrcit d'Abú Maruan, Lluís, que es trobava aquell mes de maig presidint una assemblea a Compiègne, en presència del seu fill Pipí, rei d'Aquitània, va ordenar a aquest que preparés un exèrcit i va confiar als comtes Hug de Tours i Matfré d'Orleans l'organització d'un altre exèrcit que s'hauria de reunir amb l'aquità per actuar plegats. Això dona idea de com la situació fou considerada greu. Però la mobilització d'aquestes forces fou molt lenta, Pipí i Oliba de Carcassona es trobaven encara entre Tolosa i Carcassona el 27 de setembre, i Bernat de Septimània va haver de resoldre el problema sense altre ajut que el del seu germà Gaucelm i potser el d'Asnar Galí de Cerdanya i Urgell. No havien pogut prendre els revoltats i llurs aliats sarraïns cap de les dues places fortes i tirant-se'ls ja al damunt l'hivern, van haver d'abandonar la partida i retirar-se, no sense destruir el país per on passaven, obtenint-ne un gran botí i emportant-se'n un gran nombre de captius. Aissó i Guillemon desapareixen de la història. Borrell «le desfaé», o sigui «el renegat», i no un sarraí, ens és conservat per les llegendes del cicle de Guillem des de poc d'un segle més tard, les quals li atribueixen dotze fills que moren en la lluita al costat de pare, que hi mor també.

L'obra del comte Borrell, de vint-i-cinc anys abans, va quedar anorreada, i la seva intervenció potser hi havia contribuït. La Plana de Vic, el Ripollès, el Moianès, el Pla de Bages, el Cardonès i part del Berguedà i del Solsonès resten quasi despoblats. Tot i el què afirmen textos poc posteriors, alguna població poc densa devia romandre-hi perquè s'hi han conservat topònims pre-romans que s'haurien perdut en cas de despoblació total. *Besora*, *Gurb*, *Gurri*, són noms de lloc de rel basca que no haurien arribat fins a nosaltres si no hi hagués hagut algun resident qu'ens els transmetés per tradició oral.

És segur, però, que el país va quedar amb molt poca població, devastat i desorganitzat, i que va caldre repoblar-lo. I això és el què ara estem commemorant, al cap d'onze segles.

La data del 879 per a l'inici de la repoblació d'Osona va ésser establerta per Ramon d'Abadal amb molt bones raons.

El juliol del 870 Guifré el Pelós va ésser fet comte d'Urgell-Cerdanya a la dieta d'Attigny per Carles el Calb. I l'11 de setembre del 878 va ésser nomenat comte de Girona i Barcelona a Troyes per Lluís el Quec. Entre els comtats pirinencs de Guifré i els marítims hi ha una extensa zona del centre de Catalunya que està semi-deserta des de fa mig segle. Si el comte volia anar des de la part més meridional del que llavors era el comtat d'Urgell (la Clua, Rialb, Madrona) fins a la sud-occidental

del seu nou comtat de Barcelona (Olèrdola, Martorell), havia de travessar una terra de ningú, exposada a tota mena de perills, al llarg d'uns setanta-cinc quilòmetres, o donar una gran volta per la Seu, Llívia, Besalú, Girona i Barcelona, fent quasi tres cents quilòmetres de camí. Això imposava a Guifré, per a donar als seus dominis la necessària cohesió, el que va constituir la seva tasca més important, meritòria i duradora: la repoblació i organització de tot el centre de la terra catalana, des de Ripoll i Sant Joan de les Abadesses fins a Aiguafreda, des de les Guilleries fins a Solsona i Cardona, des dels Rasos de Peguera fins a Montserrat i Sant Llorenç del Munt. Aquesta repoblació, a més d'unificar el país, permetia l'establiment d'una frontera més fàcilment defensible al llarg de la divisòria d'aigües occidental del Llobregat i el Cardener fins a enllaçar amb les primeres serres que limiten pel nord la Segarra i el Pla d'Urgell, i aquesta frontera, en perdurar durant alguns segles, distingiria la Catalunya Vella de la Nova.

Ja quan Guifré era només comte d'Urgell-Cerdanya, havia començat la tasca repobladora del 872 al 878 a la vall de Lord, i això, sens dubte, li va servir d'assaig del què faria després. La nova etapa s'inicia el 879, quan trobem el vescomte Francó reclamant unes terres que han d'ésser al Ripollès, i seguirà fins el 898 (l'any següent a la mort de Guifré) amb la consagració de Sant Martí del Congost, que havia estat repoblat immediatament abans. El monestir de Santa Maria de Ripoll devia ésser fundat el 879, com creu Abadal, perquè el 2 de desembre de l'any següent ja funcionava amb tota normalitat. El gener del 881 hom prepara la instauració de Sant Feliu de Torelló. El maig següent és aclarida judicialment la propietat d'uns predis d'Ogassa. El 887 és consagrat Sant Joan de les Abadesses. El 888 és consagrat el monestir de Santa Maria de Ripoll i, al començament de l'any següent, ho és el temple parroquial de Tona. La vall d'Artès és ja repoblada el 889. El 890 té lloc la consagració de Sant Pere de Ripoll. El 898 Terçol, que sens dubte havia fundat Castellterçol, ja havia mort.

Sembla que el 889 ja havia estat refeta la vella Ausa (ara Vic) al peu del turó de l'antiga ciutat, i també ho havia estat Manresa. Merlès va ésser consagrada el 893, la Quar el 900, ja mort Guifré el Pelós, Lluçà el 905 i Manlleu el 906. Sabem que moltes esglésies, que són consagrades després, ja havien estat edificades per iniciativa de Guifré i dels seus germans i altres companys, com Casserres, Avià i Puig-reig, al Berguedà. El progrés de l'organització del territori fa que el juny del 885 hom ja parli del *comtat* d'Osona i no simplement del *pagus* o país d'aquest nom; que hom prevegi la creació del bisbat de Vic, en el qual actuen prèviament els arxiprests Revocand i Gotmar almenys des del 879 i el 881 respectivament; i que el darrer fos erigit bisbe potser des del 886 i segur des del 887. Ell és el que consagra Sant Joan, Ripoll, Tona i Sant Pere de Ripoll.

La iniciativa de les repoblacions és sovint del bisbe, però és del comte quan els interessos estratègics la imposen, com és el cas de Cardona, de data imprecisa. Sovint també la iniciativa és dels tinents dels castells, ajudats per les comunitats de feligresos o veïns, com s'esdevé a Tona, on actuen els barons il·lustres Àlvar i Recàred, preveres, i Centuri, Berà, El·la, Gal·leni i molts d'altres, fins a quarantaisis. Centuri deu ésser el veguer o castellà, i Àlvar, que s'encarrega de la parròquia, és el seu fill. El bisbe Gotmar regala a la nova església les cases que li són immediates.

Al costat de la reorganització eclesiàstica, relativament ben documentada, hi ha la reestructuració civil i militar. El territori és distribuït en termes o castells, entre els

quals són testimoniats els de Besora, Voltregà, Orís, Torelló, Gurb, Sant Martí, Casserres, Sabassona, Sant Llorenç (Vilatorrada), Sentfores, Orsal (Malla), Tona, Seva, Taradell, Sant Esteve (Centelles) i Corneli (Sau). Un delegat del comte amb el títol de veguer o vicari és el responsable o cap de cada terme o demarcació. Sabem, per exemple, que el gener del 881 ja eren una realitat el castell de Torelló i el seu terme.

Entre el comte i els veguers hi havia el vescomte que substituïa el comte quan calia, sobretot en afers militars, i tenia una jurisdicció territorial més reduïda que el comte.

Al costat d'aquest hi havia els jutges, homes entesos en lleis, que assessoraven el comte en les seves actuacions judicials. Perquè la funció del comte era molt complexa. De fet, la seva autoritat i comesa eren quasi omnímodes. Li pertocaven els afers polítics, militars, judicials i de tota altra mena, menys els eclesiàstics que eren funció del bisbe. Aquest sembla tenir també una certa missió de control moral sobre el poder civil i, al mateix temps, és el defensor dels pobres, vídues, orfes, o sigui dels qui no tenen altre defensor: com una mena de successor del tribú de la plebs del municipi romà.

Quant als pobladors, els de la vall de Lord devien ésser d'Urgell; els del Berguedà, Ripollès, Osona, Lluçanès i Guàrdies, de la Cerdanya; els de Bages, Cardonès i Solsonès devien procedir en bona part de les petites comunitats cristianes de les zones ocupades pels sarraïns a l'Urgell i la Segarra. Devien venir també gascons i llenguadocians i alguns pallaresos. Recordem que el privilegi de població de Cardona ens parla d'*homines undecumque venientes*, o sigui d'homes procedents de qualsevol banda. El procediment d'establiment va ésser l'aprisió o sigui l'apoderament per ocupació de les terres desertes. Alguns familiars del comte van col·laborar amb ell. El bisbe Idalguer parla el 906 de l'acció repobladora de Guifré i els seus germans; Emmona, la seva filla, és la primera abadessa de Sant Joan i es mostra molt activa en els afers temporals; Seniofré, un dels germans, abat d'Arles, dota l'església de Sant Martí del Congost amb les aprisions que havia fet en aquell indret, i és Emmona la qui actua per encàrrec del seu oncle, el qual mentrestant ha mort. Raolf, un altre germà, governava amb una certa autonomia, des del 888 almenys, el comtat de Besalú, després del de Girona. Cal dir que estava casat probablement amb una filla d'Alaric, néta del comte Berà de Barcelona i Girona, desposseït com hem vist, el 820. Per altra banda, Guifré el 877 ja està casat amb Guinedell, potser també de la família de Berà i probablement néta de Borrell, comte d'Urgell-Cerdanya-Osona, al qual ens hem hagut de referir repetidament. Guifré i la seva família, doncs, no solament reconstruïen materialment el país, sinó que procuraven la reconciliació dels seus dirigents i, amb això, consolidaven la germanor dels dirigits.

El nostre gran comte no va aconseguir encara la independència de Catalunya, com voldria una antiga llegenda, probablement del començament del segle XII, però fou el forjador de la unitat física i espiritual de la nostra terra i el fundador de la nostra dinastia nacional que ens havia de governar durant prop de cinc segles i mig. I en recordar això, no hem d'oblidar que va ésser, ara fa mil cent anys, el que va restaurar Osona, cor de Catalunya i nucli irreductible de la nostra personalitat col·lectiva.